

Rozhovor GL

Doc. PhDr. Mečislav Borák, CSc.

vědecký pracovník Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě

nadanie przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Krzyża Oficerskiego Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej

Gratulujeme k vysokému ocenění. Jaké jsou Vaše pocity?

Je to pro mne velká čest a moc si vážím toho, že moje výzkumy jsou v Polsku tak vysoce hodnoceny. Trochu mě to překvapilo, protože jsem netušil, že někdo může dostat vyznamenání jen za to, že dělá, co ho baví a vnitřně uspokojuje. Zkoumání lidských osudů a událostí, které stojí zato vyzvednout aspoň na chvíli z toho nevděčného kotle zapomnění, ve kterém se vaří dějiny, a ukázat je třeba i jenom pár lidem, které to zajímá, to mě vždycky těšilo natolik, že v tom sotva mohu rozlišit práci od zábavy. A mám mimořádné štěstí, že zaměstnání v muzeu mi dává prostor k tomu, abych mohl spojovat vědecké výzkumy s psaním knížek pro veřejnost, s natáčením filmů, s výstavami a přednáškami, s pátráním v archivech i v terénu. A především s kontaktem se čtenáři a diváky, který tomu všemu dává smysl. Aniž bych jakkoli snižoval význam dnešního ocenění, chtěl bych říct, že už jsem vysokou odměnu mnohokrát dostal - v dopisech a poděkováních od lidí, kterým jsem našel někoho z jejich blízkých nebo pomohl najít dokument, který marně sháněli.

Co Vás vlastně k výzkumu česko-polské problematiky přivedlo?

Už je to přes dvacet let, co jsem dostal za úkol udělat novou muzejní expozici o životické tragédii. Stojí tam dodnes, několikrát renovovaná. Problematika Těšínského Slezska a mimořádně vzrušujících osudů jeho obyvatel mě začala stále víc zajímat, i když jsem jí zpočátku moc nerozuměl, protože pocházím z moravského Valašska, a polské realie mi nic neříkaly. Po Životících ale skoro samo od sebe přišlo pátrání po zločinech těšínského gestapa a desítky dalších prací, z nichž trochu vyčnívá ještě katyňská problematika, která mi asi v Polsku udělala jméno. Chtěl bych ale zdůraznit, že ten můj zájem, třeba upřímný, by se

sotva rozvinul, kdyby ho neprobudilo několik mimořádných osobností, s nimiž jsem měl to štěstí se potkat.

Můžete aspoň některé z nich připomenout?

Byl to třeba pan Józef Burek z Louk nad Olzou, nedostižný znalec polského odboje na Zaolží a nezdolný obhájce práv polských občanů, s mimořádně vyvinutým smyslem pro spravedlnost, kterou prosazoval s nevídanou osobní statečností, i když si z takových střetů někdy odnášel šrámy. On mě učil znát souvislosti a jeho životní postoj pro mne zůstává vzorem. Podobným příkladem pro mne byl i Mgr Oswald Guziur z Katowic, jeden z legendárních velitelů ZWZ-AK, vzdělaný a tolerantní člověk, díky jehož pomoci jsem se zorientoval v některých složitých problémech. A také profesor Andrzej Szefer z Institutu Śląského v Katovicích, nezištný přítel a příklad vědeckého přístupu k řešení otázek, které nás oba zajímaly. Díky těmto a samozřejmě ještě mnoha dalším polským přátelům jsem se ve výzkumech těšínské problematiky postavil na vlastní nohy a mohl se už sám pustit třeba do problému Katyně. Jsem jim za to vděčný, moje dnešní vyznamenání patří především jim.

Nedávno jste se vrátil z delší cesty po moskevských archivech. Jaký byl její účel?

Zvítězil jsem loni v konkursu Ministerstva zahraničních věcí České republiky na řešení výzkumného projektu o perzekuci československých občanů v bývalém Sovětském svazu. Asi mi k tomu pomohla i znalost polských výzkumů a zkušenosti s bádáním o Katyni. Navštívili jsme s kolegy asi 8 moskevských archivů a na vlastní kůži se přesvědčili, jak těžce se z nich vydobývají dokumenty. Šlo jen o předběžný výzkum, o seznámení problematikou, protože řádný vědecký výzkum by si vyžádal mnohem delší čas, vždyť v Polsku se tomu věnují už přes deset let. U nás až donedávna nebyl společenský a politický zájem, aby se tato problematika zkoumala. Takže máme zpoždění, které jen obtížně doháníme. Nicméně první kroky jsme učinili a prozatímní výsledky výzkumu představíme na vědecké konferenci v Akademii věd ČR v Praze 20. února. Mimochodem, i na této konferenci spolupracuji s polskými přáteli, s Instytutem Polskim v Praze a s Ośrodkiem KARTA ve Varšavě, jehož ředitel Zbigniew Gluza představí obdobné polské výzkumy, které jsou pro nás, hlavně metodicky, vítaným vzorem.

Našel jste v Moskvě něco nového o Katyni?

Sotva bych mohl najít něco zásadního, co by uniklo pozornosti polských historiků, kteří tam byli přede mnou. A do utajovaných archivů mě nepustili, stejně jako je. Rád jsem si ale prohlédl i některé už známé dokumenty a musím se přiznat, že se mi trochu třásla ruce, když jsem na vlastní oči viděl to rozhodující usnesení politbyra ústředního výboru ruské komunistické strany o likvidaci polských zajatců. Nebo podpisy na zvláštní tajné složce, v níž si důkazy o zločinu předávali generální tajemníci. Všichni lhali, že o tom nic nevědí, i Gorbačov. Podpisy je usvědčují.

Jaký dnes v Rusku mají názor na problém Katyně?

Pokud jsem mohl zjistit, hodně se změnilo. Vyšla už celá řada výtečných studií od ruských historiků, které otevřeně a objektivně zvažují všechny historické souvislosti a nebojí se přiznat odpovědnost za spáchání zločinu, i když dnes už jen těžko právně vymahatelnou. Podivným důkazem svobody názorů, která teď v Rusku panuje, jsou ovšem také knížky, které odmítají přiznat, že zločin spáchala sovětská bezpečnost. Pořád ještě vycházejí, a někdy jsou ve snášení protiargumentů přímo byrokraticky důkladné. K těmto kostrbatě vykonstruovaným důkazům se propůjčuje i pár vojenských historiků. Ostatně, když jsem na závěr svého moskevského pobytu měl na naší ambasádě přednášku, dostal jsem se s některými ruskými historiky do sporů o hodnocení perzekucí sovětského systému. Předvedl jsem jim nakonec i svůj film o Katyni, ale polovina z nich odešla a jiní během promítání významně pokašlávali a vrtěli se v křeslech. Nemají to lehké.

Můžete uvést nějaký konkrétní odmítavý názor?

Polemizovat s argumenty, které zločin pořád přičítají Němcům, by trvalo hodně dlouho a nemá to snad už ani smysl. Snad aspoň ukázku z jedné knížky. Spisovatel Muchin ji zakončil slovy: „Polští důstojníci dostali v Katyňském lese do týla německou kulku. To není příliš spravedlivé. Ani sovětská kulka by nebyla správná. Jen polská kulka by byla tou nejvyšší spravedlností.“ Je to závěr jeho předchozí úvahy o tom, že pokud by Stalin polské důstojníky opravdu postřílel, měl o popravě nechat natočit film, který by se měl ukazovat v Polsku ve vojenských učilištích se slovy: „Dobře se dívejte a nezapomeňte. Tak dopadne každý, koho Vlast obouvala, oblékala a krmila ke své obraně o kdo místo obrany Vlasti dal přednost zajetí...“

Jsou snad takové názory prezentovány i oficiálně?

To bych neřekl, opravdu existuje už hodně objektivních a dokumenty vybavených prací, domácí provenience i přeložených. Ale veřejné mínění se mění jen pomalu, a úřady k tomu moc nepřispívají. Třeba moderní, nedávno otevřená muzejní expozice o druhé světové válce v monumentálním památníku na Poklonné hoře, kam o víkendech proudí tisíce Moskvanů, může sloužit za příklad. Hned první text uvádí, že aktivní antisovětská politika západních mocností donutila Sovětský svaz k uzavření smlouvy o neútočení s Německem, což SSSR vymanilo z izolace a dalo mu čas připravit se na válku. Německo pak 1. září napadlo Polsko, západní mocnosti vyhlásily Německu válku. Ani slovo o tom, že si Stalin s Hitlerem předem rozdělili Polsko, sovětské tažení je stále ještě všude vydáváno za osvobozování západní Ukrajiny a Běloruska. Ve vitríně je sice kopie protokolu politbyra o likvidaci polských důstojníků, ale bez slova vysvětlení. Naopak fotografie z exhumací v Katyni zachycuje až sovětské exhumace v roce 1944, takže může sugerovat, že pachatelem stejně byli Němci. A to je nejnovější a nejvýznamnější ruská oficiální expozice, až se divím že polská ambasáda v Moskvě proti tomu neprotestuje. Podobných příkladů by šlo uvést ještě mnoho.

Našel jste v Moskvě nějaké souvislosti se Zaolžím?

S napětím jsem čekal, co bude ve Vojenském archivu v trofejním archivním fondu, který Sovětská armáda posbírala hlavně ve střední Evropě. Věděl jsem už, že je tam třeba část fondu Rejencji Katowickiej, který ve Státním archivu v Katovicích chybí, hlavně z posledních let války. Jsou to věci spíše rázu hospodářského, finančního, ale je tam třeba velmi mnoho dokladů k církevní politice, včetně okupačního okresu Těšín, takže by stálo zato tam posedět. Sám jsem na to bohužel neměl čas, tak jsem si prohlédl aspoň odvolací spisy některých příslušníků ZWZ-AK a jiných odbojářů z Těšínska odsouzených k testu smrti (např. J. BNadura, F. Potysz, F. Kwaśniski, F. Czudek aj.), nebo obsáhlý komplet materiálů k německé volkslistě. Velmi mě překvapilo, že se v létě 1944 připravovalo zavedení zvláštních osobních průkazů, které by úředně potvrzovaly „nepolský původ“ dotyčné osoby. Mělo se ještě dál rozlišovat mezi už tak skoro bezprávnými „chráněnci Říše“ (Schutzanhegöriige), aby z nich byli Poláci vyčleněni k ještě snadnější a ostřejší diskriminaci. Určitě to stojí za článek. Nebo třeba v jiné části Vojenského archivu jsem našel spoustu zmínek o zajetí a repatriaci

Zaolžáků, kteří sloužili ve wehrmachtu a prošli některým ze zajateckých táborů v hloubi SSSR.

Takže na nové stopy katyňských obětí ze Zaolží jste nenarazil?

V Moskvě prozatím nikoliv, ale mimořádný úspěch jsem zaznamenal na konci roku ve Varšavě. V Katyňském muzeu mají k dispozici nové soupisy obětí nejen z Katyně, ale též z Mědnoje a Charkova, a listu obětí z Ukrajiny. Jména lze verifikovat i v evidenci Instytutu Pamięci Narodowej a v kartotékách Instytutu Wschodniego a Ośrodka KARTA. Zaznamenal jsem několik desítek nových obětí, o nichž jsme dosud vůbec nevěděli. Pocházely z různých míst v dnešní České republice, např. z Ostravy, Hranic, Olšan, Břeclavi, Vilémova, Vysokého Mýta či Domažlic. Našel jsme ale též několik desítek nových obětí ze Zaolží, takže celková lista obětí se už blíží pěti stům. Hodlám v nejbližší době zveřejnit v Głosu Ludu jejich soupis, aspoň v základní a dosud neověřené podobě. Možná se ještě najdou pamětníci, kteří životopisy obětí mohou doplnit. Na jaře provedu verifikaci jmen na matrikách a v kartotéce Policie Slezského vojvodství v katovickém archivu, porovnáám výsledky s evidencí Instytutu Pamięci Narodowej ve Varšavě a pak se uvidí, zda bude možné a účelné vydat nový, dvojnásobně rozsáhlý „Symbol Katynia“.